

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ФИЛОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТИ

“ ЗАМОНАВИЙ ФИЛОЛОГИЯДА ИНТЕГРАЦИОН ЖАРАЁНЛАР”

мавзусидаги

Республика миқёсидаги онлайн илмий-амалий анжумани

ТАКЛИФНОМА ВА ДАСТУРИ

Бухоро, 2020 йил 25 апрель

Бухоро- 2020

2. Логвина И., Мальцева-Замковая Н., Рождественская Л. Есть «Надежда»! Итоги сетевого образовательного проекта. Русский язык за рубежом, 4,
- Мировые образовательные технологии: основные тенденции, проблемы адаптации и эффективность. Материалы республиканской научно- методической конференции, 25-26 апреля, Алматы,
3. Мынбаева А.К., Садваксова З.М. Инновационные методы обучения или как интересно преподавать: Учебное пособие. А, 2009
4. Никитин А.Ф. Педагогика прав человека. М.,
5. Патаракин Е. Стайные сетевые взаимодействия, Educational Technology & Society, 8 (2),

MAKTABDA AMALIY INTEGRATIV TA'LIM ZARUR

Cho'lliyeva G.T., BuxDU o'qituvchisi

Mohiyat tilshunosligiva ona tilining kognitiv-pragmatik ta'limi masalalari bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Zero, tilshunoslik tilimiz va o'zbek tili birliklarining tizimiy imkoniyatlarini ochib beradi, ona tili ta'limi shu imkoniyatlardan samarali foydalanib, ayni bir axborotni yuzlab usul-u vositalar bilan ifodalash yo'llarini, ulardan aniq bir sharoitda qay biri eng qulay va ta'sirchan ekanligini to'g'ri aniqlay olish hamda qo'llashni o'rgatadi. Alohida e'tirof etish kerakki, o'zbek substansial tilshunosligining yutuqlari "ichki bozor"ning zamonaviy ehtiyojlarini qondirish bilan chegaralanib qolmadi: chet el lingvistikasiga ham ta'sir ko'rsatdi va g'arb tilshunoslarining nazariga tushdi. Jumladan, o'zbek germanistlari olimi Nofiza Vohidovaning nemis, Jamila Jumaboyevaning ingliz tili leksikasini o'zbek substansial tilshunosligi yutuqlari asosida yangicha tadqiqi, unda olmon-u ingliz olimlarining o'zlari payqamagan va tavsiflardan chetda qolgan graduonimiya (til birliklarida ma'no darajalanishi) hodisasini Buxoro tilshunoslik maktabining vakillari bo'lgan o'zbek olimi ayollari ochib berganligi o'zbek matbuoti ("O'zbekiston ovozi" gazetasi//2008-yil, 29-yanvar soni)da ham, internet sahifalarida ham keng yoritilgan edi.

XX asr boshlarida jadid ma'rifatparvarlari orzu qilgan bolalarimiz kelajagi ravnaqi uchun "onalarga til o'rgatish" (Behbudiy) – zamonaviy o'zbek adabiy tili me'yorlarini belgilash, uni ommaviy va to'g'ri qo'llanilishini ta'minlash – o'zbek formal (me'yoriy) tilshunosligi oldida turgan bosh maqsad edi. Formal tilshunoslikda esa empirik (fahmiy, hissiy, sensualistik, nominalistik, atomistik....) bilish usuli yetakchilik qilardi. Formal tilshunoslikni ratsional (idrokiy, aqliy, nazariy, teoretik...) bilish usuli yetakchilik qiladigan va til birliklarining *tizimiyimkoniyat*larini ochish va tavsiflashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan substansial tilshunoslik almashtirdi. Bu yo'nalishda o'quvchiga retseptiv ta'limda bo'lganidek bilim – qoida, qonuniyat, xulosa va hukmlar tayyor holda berilib, ularda mazkur nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirish va takrorlash talab etilmaydi; o'quv materiallari, ta'limiy topshiriqlar tizimi o'quvchilarga shunday taqdim etiladiki, u o'zi uchun zarur bo'lgan bilimni o'qituvchi rahbarligida mustaqil ish va izlanish natijasida egallaydi. Boshqacha qilib aytganda, o'quvchi ta'lim jarayonining subyekti, o'qituvchi ta'lim jarayonining rahbari mavqeyida bo'ladi. O'quv-biluv jarayoniga shunday yondashgandagina u mustaqil ijodiy tafakkur sohibi va tadbirkor shaxsni yetishtirishga xizmat qila oladi.

Mustaqilligimizning maktab ta'limi oldiga davlat buyurtmasi sifatida qo'ygan va bu umumiy o'rta ta'limning malaka talablari sifatida voqelangan ko'rinishi bugungi ta'limning

boshlang'ich, umumiy o'rta, o'rta maxsus va oliy bo'g'inlarining har biri oldiga alohida maqsad qo'ydi. Demak, ona tili ta'limining barcha tur va bosqichlari oldida ham o'ziga xos yetakchi maqsad turadi.

Boshlang'ich bo'g'inda bu maqsad savodxonlikni ta'minlash, adabiy tilning asosiy me'yorlarini singdirish, ulardan amaliy foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Ta'limning bu bosqichida reproduktiv (retroskopik) ta'lim usul yetakchilik qiladi va ta'lim materiali, asosan, o'zbek formal tilshunosligi tavsiflariga tayanadi.

Umumiy o'rta ta'lim bo'g'inida ona tili ta'limi oldida turgan bosh maqsad "o'quvchida ijodiylik, mustaqil fikrlash, ijodiy fikr mahsulini nutq vaziyatiga mos ravishda og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri va ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish"dan iborat. Bu maqsad kognitiv-pragmatik ta'lim usuli yetakchiligida substansial tilshunoslik talqinlari va substansial-pragmatik tilshunoslik tayyorlash va ommalashtirishni maqsad qilib qo'ygan ona tili bo'yicha axborot banklaridan keng (har bir maktabxon istagan paytda bimalol foydalana oladigan darajada) ommalashtirilgan ko'rinishlari asosida amalga oshiriladi [1].

O'rta maxsus va oliy ta'limning turli bosqichlarida ona tilini o'qitish oldida ta'limning bo'g'in-u bosqichlariga mos ravishda ixtisosiy nutq madaniyati malaka va ko'nikmalarini shakllantirish, rivojlantirish maqsadi turadi. Bu maqsad reproduktiv va kognitiv ta'lim usullarning har birini o'z o'rnida mahorat bilan qo'llay olish hamda soha nutqining pragmatik tahlili qo'lga kiritgan tavsiflari axborot banki asosida amalga oshiriladi.

Silsiladan ko'rinadiki, ona tilini o'qitishning uzluksiz ta'lim tizimidagi holati va samaradorligi ham substansial-pragmatik izlanishlar muvaffaqiyati bilan uzviy bog'liq. Bu umumiy o'rta ta'lim bo'g'inida yaqqolroq ko'zga tashlanadi. Zeroki, bu bo'g'in oldida dunyoga bo'yilgan oladigan ijodiy tafakkur sohibi, mustaqil fikrli tadbirkor shaxsni yetishtirish maqsadi turibdi. Shuning uchun mazkur bo'g'inda ona tilidan har bir dars, mashg'ulot mohiyatan tafakkur ta'limini taqozo etadi. Buning asosi shuki, birinchidan, ona tili va tafakkur, fikrlash qobiliyati va nutq mohiyatan ayni bir narsaning ikki tomoni – ularni bir-biridan mutlaqo ajratib bo'lmaydi. Shaxsda ulardan biri shakllangan, ikkinchisi shakllanmagan, biri rivojlangan, ikkinchi rivojlanmagan bo'lishi mumkin emas – ular birga shakllanadi va rivojlanadi. Demak, milliy istiqlol sharofati bilan ona tili ta'limi maqsadi, mazmuni, usul va vositalari yangilandi. Yangi maqsad har bir o'quv predmeti o'qituvchisidan o'quv-biluv jarayonini yangi mazmun asosida tashkil etishni va usul-u vositalarni rang-baranglikda boyitib borishni talab etmoqda. Buni to'g'ri ang'ay olgan o'qituvchigina davr talablariga mos tarzda ishlay oladi.

Inkor etib bo'lmaydigan bir haqiqat bor: Davlat tili maqomiga ega bo'lgan onadek mo'tabar tilimiz–nihoyatda boy til. Uning ta'limi jarayonida butun e'tiborimizni o'quvchida ijodiy tafakkurni shakllantirish va tarbiyalash masalasiga qaratishimiz zarur. Buning uchun ona tili darslarida o'quvchilar o'qituvchi rahbarligi va hamkorligida quyidagilarni bajara olishi muhim:

–muntazam (o'quvchi uchun) yangi bo'lgan so'zlar ustida ishlash va ta'lim oluvchining lug'at zahirasini boyitib borish;

–o'quvchida so'zlarning ma'no nozikliklari, farq va o'xshashliklarini his qilish hamdato'g'ri ang'lab yetish ko'nikmasini mustahkamlash;

–o'quvchilarnianiq talaffuz qilishga va xatosiz yozishga o'rgatish;

–o'quvchilarni so'zlarni bog'lab gap, gaplardan esa matnlar tuza olish, birikmalardagi ma'noviy va grammatik, matnlardagi mantiqiy xatoliklarni topish va tuzatishga odatlantirish;

–bir fikrni turli vositalar bilan ifodalash, uzilgan fikrning davomini tiklay olishni uddalashga oʻrgatish;

–nutq vaziyatini toʻgʻri baholash va til imkoniyatlaridan unga mos ravishda foydalanish koʻnikmalarini shakllantirish va malakasini oʻstirish.

Bu vazifalar ijrosi uchun maktabda oʻquvchini ham, oʻqituvchini ham qoidabozlikdan xalos etish, fanlararo integratsion taaʼlimga eʼtibor qaratishi shart. Zero, lingvistik bilimlar ana shu vazifalarni amalga oshirish vositasi boʻlmogʻi, oʻquvchining aqliy faoliyati zinhor lingvistik qoidalar va til qurilishiga doir bilimlar bilan band qilib qoʻyilmasligi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Yoʻldosheva D.N. Ona tili taʼlimi maqsadining tadrijiy taraqqiyoti. – Toshkent: Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2013. – 216 bet.

2.Таълим жараёнида ижодий тафаккурни ривожлантириш масалалари. ЎТДА 6-йигини тезислари (Масъул муҳаррир: М. Абдураимова). – Т.: ПТМ, 2001.–248 б.

BADIIY MATN TAHLILIDA INTEGRATSION YONDASHUV

Yusupova D.Y., BuxDU magistranti

Oliy taʼlimda “Badiiy matn tahlili” darslari bevosita tilshunoslik va adabiyotshunoslik integratsiyasiga tayanib ish koʻradi. Badiiy matn tahlil qilish jarayonida fonetik birliklarning estetik xususiyatlariga ham alohida eʼtiborni qaratish zarur. Sheʼriy matnda nutq tovushlarining estetik imkoniyatlari tez va qulay idrok etiladi. Chunki sheʼrda oʻziga xos jozibador ohang boʻladi. Bu ohangdorlikka tovushlarni uslubiy qoʻllash natijasida erishiladi. Sheʼriyatda asosan, *alliteratsiya* (undoshlar takrori), *assonans* (unlilar takrori), *geminatsiya* (undoshlarni qavatlash) kabi fonetik usullardan foydalaniladi [1].

Nasrda ham, nazmda ham unlilarni choʻzish, undoshlarni qavatlash, tovushlarni takrorlash, soʻzlarni notoʻgʻri talaffuz qilish, tovush orttirish yoki tovush tushirish kabi fonetik usullar yordamida ekspressivlik taʼminlanadi. Tovushlarni uslubiy qoʻllash bilan bogʻliq qonuniyatlarni yozuvda “aynan” ifodalash imkoniyati cheklangan. Biroq talaffuz va bayon muvofiqligiga fonografik vositalar yordamida erishish mumkin. Buni Oʻzbekiston Xalq shoirasi Halima Xudoyberdiyeva sheʼrlari misolida kuzatishimiz mumkin.

1.**Unlilarni birdan ortiq yozish.** Bunda unlini choʻzib talaffuz qilinganligi tushuniladi. Unlini choʻzib talaffuz qilish orqali lirik qahramonning voqelikka munosabati oydinlashtiriladi. Ilmiy adabiyotlarda mazkur usul orqali belgining meʼyordan kuchsiz yoki ortiq ekanligini ifodalashda foydalanilishi taʼkidlanadi. Masalan,

Tomirida Toʻmaris qoni oqayotgan shoira maydondan qochib erka tuygʻularga panalamaydi. U faqatgina intim hislarga ham bogʻlanib qolmaydi. Yuragida “ona arslon in qoʻygan” shoira otasi, onasi kabi oddiy moʻte inson sifatida “tiz choʻkkancha yashab” oʻtmoqqa also koʻnmaydi. U butun elda, yurtda erk shamoli esishini istaydi. Ijodkor istak-xohish bilan cheklanib chetda tomoshabin boʻlmoqchi ham emas. U mustaqillikdan oldin yozilgan sheʼrida yalov tutib gʻaflatdagi yurtdoshlarini oʻygʻotmoq uchun yaratgandan “*Turk, Turonni koʻtarmoqni oʻzimga ber*” deb iltijo qiladi.

Otam, onam koʻngli yigʻlab, boʻsha-a-b oʻtdi,